

Марина Краснова

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, Україна

ФЕНОМЕН «ПАРТІЇ ВЛАДИ»

У ПОСТРАДЯНСЬКИХ ПОЛІТИЧНИХ ПОРЯДКАХ

Marina Krasnova

V.N. Karazin Kharkiv National University, Kharkiv, Ukraine

THE PHENOMENON OF “PARTY OF POWER”

IN POST-SOVIET POLITICAL ORDER

Development of political parties is one of the most important prerequisites for democratic transformation of the regime in the post-Soviet countries. One of the features of transitional party systems in post-Soviet states has become a phenomenon of the "party of power". Under the party of power usually mean an integration party type, directly created by political elite and playing the role of the chief representative of its interests in the sphere of public policy. The article examines the conditions leading to formation of the ruling party after the collapse of USSR. The peculiarities of construction of the party system and attempts to create effective "party of power" as an independent political force able to effectively influence public policy were revealed.

Key words: political party, party of power, post-Soviet space, democracy, political regime, transformation, public policy, government

Задовго до виникнення виборчої демократії, держава мала різноманітну структуру публічних посад – мери, члени парламенту, міністри і т.д. Люди отримували їх різними шляхами – по спадковості, купували за винагороду, призначались. З появою демократії більшість цих посад починають заповнюватися шляхом виборів. Ця різниця відрізняла недемократичну політичну систему від демократичної. Система складалась таким чином, що люди, які претендували на певні посади, повинні заручитися підтримкою інших людей – виборців. Політикам в нових умовах не важко було помітити, що певний вид об'єднань, які поєднують разом велику кількість голосів допоможуть їм досягнути та втримати посади. А відтак, великі національні організації, які об'єднують всіх політиків і які контролюють голоси по всій території країни зможуть функціонувати ефективніше ніж місцеві клуби, які об'єднані лише навколо місцевих політиків. Із створенням організації загальнонаціонального масштабу популярним політикам стало простіше пересуватися країною з одного місця на інше з метою підтримки партійних кандидатів, а також з'явилися кошти, необхідні для роботи професійного штабу, який допомагав би в організації тисяч виборців. Так утворилися політичні партії. Отже, із формуванням електорату і рухом до виборчої демократії, як невід'ємного елементу, з'являються партії. Порівняно із поняттям «партія» поняття «політична партія» містить вже нову якість, яка полягає в тому, що мова йде про об'єднання людей на певній ідейній основі на відповідних політичних принципах¹. Політична партія переслідує політичні цілі і використовує для цього політичні засоби. Основним завданням політичної партії, яка об'єднує людей навколо спільних ідейно-політичних принципів, є завоювання та використання політичної влади.

Отже, метою статті є аналіз феномену «партії влади» та спроби утворити подібну модель функціонування в Україні. Об'єктом виступає феномен партії влади в партійній системі країн пострадянського порядку. Предметом процес формування «партії влади» та затвердження її монополії в Україні починаючи з 2000 років. Великий внесок у розвиток партології та власне цього питання внесли зарубіжні та вітчизняні дослідники: Е. Бьюелл, Р. Гантер, Л. Даймонд, К. Джанда, М. Дюверже, С. Ліпсет, Р. Кац, П. Меір, Р. Міхельс, М. Острогорський, С. Роккан, С.Заславській, Ю. Коргунюк, А. Кулик, Р. Матвеев, Ю. Никифоров, С.Радкевіч К. Холодковський. Вони являють собою роботи загальнотеоретичного плану, містять всебічний аналіз походження і розвитку партій з

¹ Шведа, Ю. (2004). *Теорія політичних партій та партійних систем*: навчальний посібник. Львів, 57-59.

точки зору різних методологічних підходів, що вивчають типи партій і партійних систем, їх залежність від характеру політичних режимів, що розкривають питання організаційних засад партійного будівництва, правового регулювання та фінансово - господарської діяльності партій.

З кінця 1980-х років багато держав Центральної та Східної Європи пройшли серйозний шлях у побудові та налагодженні демократичних інститутів і процедур. Але функціонування цих структур демонструє значний потенціал авторитарності. Зміни в основних параметрах державного устрою країн цієї частини світу пов'язані з їх початковим прагненням:

- створити такі правові та політичні інститути, які дозволяли б інтегруватися в світові економічні процеси;
- сформувати відповідальне і демократичне правління.

Стратегічний курс в більшості випадків не припускав наявності чіткого результату у вигляді створення «демократичного режиму». Швидше, він орієнтував на «вихід з минулого», відмовою від комуністичної авторитарності або від її комуністичної версії.

Багато політичних практик будувалися як наслідок, «від протилежного». Вони багато в чому ігнорували місцеві традиції, вільно чи мимоволі копіюючи закордонні моделі інститутів ліберальних демократичних держав. Результатом посткомуністичних реформ в ряді країн Центральної та Східної Європи став химерний симбіоз авторитарно - демократичних елементів в їх політичних інститутах, який надав місцевим процесам оригінальні, унікальні риси. Для центрально - східноєвропейського досвіду характерне прагнення маніпулювати демократичними інститутами і процедурами при недостатньо розвиненому громадянському суспільстві.

Однією особливістю країн Центральної та Східної Європи є партогенез. Партійні системи країн Центральної та Східної Європи мають ряд схожих характеристик:

- феномен «партії влади»;
- нівелювання ідеологічних установок;
- проблема стабільності парламентського представництва;
- низьку репрезентативність партій.

«Партія влади» не є виключно пострадянським феноменом, якщо під цим терміном розуміти політичну організацію, створену зверху з кон'юнктурних міркувань з метою утримання влади. Подібними «партіями влади» були також польський «Безпартійний блок підтримки реформ» Л. Валенси, «Рух за демократичну Словаччину» В. Мечьяра, «Словацький демократичний і християнський союз» М. Дзурінди. Але це не означає, що феномен «партії влади» характерний для партійних систем усіх посткомуністичних країн. Виключне становище «партії влади» змушує поставити під сумнів якість міжпартійної конкуренції. Разом з тим, відомі варіанти ураження (псевдо) домінуючою партією на парламентських виборах, як це було, наприклад, в 1993 р. у Польщі, в 1998 -му - у Словаччині. Феномен «партії влади» - це явище крос-національне. Він став невід'ємною частиною авторитарних суспільств, розвинених демократій і перехідних політичних систем, де процеси демократизації призвели до виникнення формально демократичних чи недемократичних режимів, в яких невирішеними залишалися завдання національної інтеграції, соціально-економічної модернізації і формування громадянського суспільства. Цей феномен є скрізь, де має місце зосередженість владних, утилітарних і медійних ресурсів, де спостерігається відносна стабільність кадрового складу політичного класу, де відбуваються процеси політичної трансформації. Загальноприйняте у світовій практиці поняття «партії влади» в демократичній державі - це синонім правлячої партії, тобто тієї партії чи коаліції, яка перемогла на виборах до парламенту або на президентських виборах і сформувала уряд.

Такий механізм реалізується в умовах багатопартійної системи, що грає домінуючу роль в державному управлінні. Тобто партія влади - це самостійна політична сила здатна чинити ефективний вплив на державну політику, яка прийшла до влади для реалізації своєї програми¹.

Поява «партії влади» стало закономірним результатом прямої зацікавленості державної бюрократії у збереженні своїх владних позицій. Подібні політичні утворення, що позначають зв'язок владних структур і партій, не мають демократичної сутності і практикують авторитарні процедури для затвердження свого панівного становища в політиці, є додатком державного управління. Влада використовує дані партійні утворення в якості надійних суспільно-політичних партнерів для здійснення своїх раціональних стратегій, забезпечення легітимності політичного курсу, для

¹ Зульцбах, В. (2006). *Основы образования политических партий*. Москва: Европа.

обмеження опозиції та полегшення процесу прийняття рішень, для збереження своїх представників у парламенті і політичній еліті. Тому «партії влади» перетворилися на активних учасників політичного процесу і в один з найбільш досліджуваних суб'єктів сучасної політики.

Таким чином, зрозуміти демократичну політику без організації політичних партій неможливо. Їхня діяльність глибоко проникає в політичне життя суспільства. Вони є своєрідним механізмом урегулювання політичних конфліктів, визначають характер і напрям політичного процесу, забезпечують зв'язок суспільства і держави. Партії – не обов'язкове явище кожної держави, але все ж у більшості країн вони є створені. Звичайно, їхній вплив та важливість різні. В деяких випадках партії сильні, добре організовані та мають своїх представників в уряді; інколи вони слабкі та згодом зовсім зникають з політичної арени. Головною відмінністю є те, що протягом усього часу у різних державах існували і існують сильні партійні системи та і партії. Але в залежності від політичної культури, обізнаності громадян, рівня економічного розвитку та громадянського суспільства існують ефективні партії влади, які більш асоціюються з партіями у владі, та не ефективні «партії влади». Останні все ж створюються задля задоволення інтересів певних елітичних груп.

Різні підходи у вивченні «партії влади» привели вчених до різних визначень даного політичного явища. З позицій впливу політичної еліти на суспільні процеси «партія влади» виступає як характеристика ступеня консолідованості і сили правлячої групи. З точки зору політичної організації «партія влади» розглядається як стратегія зміцнення позицій правлячої групи, здатної протистояти на виборчому полі іншим партіям, що репрезентує інтереси інших, відмінних від пануючих еліт, сегментів суспільства. З позицій «квазіпартійності» створена «партія влади» являє собою особливе об'єднання державної бюрократії, точніше її адміністративний сегмент, адаптований для присутності в механізмах громадянського суспільства, який намагається створити собі корпоративні переваги щодо великого бізнесу та інших елітарних угруповань.

Всі інтерпретації правомірно однакові і відображають різні якості одного і того ж політичного явища. Вони відносять «партію влади» до володаря режиму, інституційний елемент, якого вибудовує власні механізми регулювання поведінки громадян і діяльності інститутів влади.

Аналіз і узагальнення основних підходів дозволив сформулювати наступне визначення. «Партія влади» - це політична організація партійного типу, що активно виступає на полі електоральної і внутрішньоелітної конкуренції, створена чинною владою, що захищає і виражає її інтереси, забезпечує легітимність її політичного курсу, збереження і утримання її політичних позицій. Основними ознаками «партії влади» є, насамперед, владна природа і партійний статус. Владна природа виражається в політико-адміністративній структурі, складу якої уособлює вертикаль виконавчої влади в особі президента та його адміністрації, уряду і регіональних органів влади¹.

Побудова нинішньої партійної системи України сходить до кінця 1980-х років, попередниками нинішніх партій стали, по-перше, колишня Компартія України в складі КПРС, а по-друге, неформально (дисидентський рух в радянські роки) національно-демократичний рух. Саме колишні дисиденти і колишні партійні функціонери були провідними фігурами українських партій першої половини 1990-х років.

Саме з виборів 1998 року починає активно зростати участь в партійному будівництві так званих колишніх господарників - великого директорату, нових бізнесменів, керівників великого бізнесу («олігархів»), відбувається активне оновлення політичного простору. Найбільш успішно реалізований в Україні проект «партії влади» це створення Партії регіонів, в результаті об'єднання кількох партій у 2000 році. Наскільки можна зрозуміти, дозвіл бізнес - політичній еліті Донбасу на створення своєї партії було дано Л. Кучмою після президентських виборів, коли в другому тур в Донецькій області він отримав більше голосів, ніж Петро Симоненко. Регіонали взяли участь у виборах 2002 року в складі блоку «За єдину Україну» і навіть отримала 36 місць у парламенті (всього від блоку пройшов 121 депутат).

Після того, як В. Медведчук пролобіював призначення на пост прем'єр міністра Віктора Януковича, Партія регіонів почала грати все більш важливу роль в адміністративних органах. Однак, повноваження уряду у сфері кадрової політики були настільки великі, щоб Партію регіонів на цьому етапі можна було вважати «партією влади» в масштабах країни.

Вперше дійсно важливу роль партія зіграла в 2004 році, коли її з'їзд висунув Януковича

¹ Шведа, Ю. (2005). *Політичні партії. Енциклопедичний словник*. Львів: Астролябія

кандидатом на пост президента.

У 2005 році Партія Регіонів стала центром тяжіння для різних опозиційних груп. Однак партійне керівництво відмовилося від створення «блоку Януковича» і вибрала шлях включення бажаючих в індивідуальному порядку. Метою партійних олігархів було недопущення надмірного посилення Януковича, але наслідком цього стало перетворення Партії регіонів в найбільш закінчений варіант «партії влади».

У 2006-2007 році це було ще не так помітно, оскільки при владі, все ж, перебувала Антикризова коаліція зі складу трьох партій, а після перемоги Януковича на президентських виборах 2010 року стало очевидним, що при владі в країні перебуває одна політична сила. Це видно і по уряді, який практично суцільно складається з представників Партії регіонів, і по динаміці складу депутатських фракцій у Верховній Раді.

Особливістю Партії регіонів, в порівнянні з іншими «партіями влади», є:

а) відмова від блокування з іншими політичними силами («Нова демократія» Євгена Кушнарьова і «Сильна Україна» Сергія Тігіпка були розпущені, а їх члени в індивідуальному порядку прийняті в ПР);

б) фактичне «шефство» над партією президента, який вийшов з неї відповідно до вимог Конституції.

Перемога Віктора Януковича на виборах 2010 року остаточно закріпила ідентичні поняття «Партія регіонів» і «влада». За останні роки Партія регіонів з партії в загальноприйнятому розумінні цього слова перетворилася на по суті державний інститут. Україна мала усі шанси перетворитися на державу з домінуючою партією. Бо Партія Регіонів стала класичною домінуючою партією, зрощуючись з управлінським апаратом. Але події починаючи з кінця листопада 2013 та кульмінаційні лютого 2014 по суті зламали усі надбання та систему домінуючої влади в Україні. По суті з бігством Януковича та його найближчих соратників панівна система розпалась та почала рішуче втрачати свій рейтинг. Це можна побачити по-перше, масовим виходом із партії депутатів ще за часів Євромайдану, по-друге, кандидат від ПР на президентських виборах Михайло Добкін, набрав усього – 3,44 %, по-третє Партія регіонів переживає період клінічної смерті.

Партії регіонів у тому вигляді була до 2014 року, в якому вона була, як партія еліт півдня і сходу України, як партія грошей, партія об'єднаного олігархату, прийшов кінець. Бо як показує практика, кожен політичний організм має свій життєвий цикл. І для ПР він закінчився.

Можна припустити, що на уламках Партії регіонів виникне кілька партій. Одна буде проросійською, інша федералістською, третя балансуватиме на грані такого південно-східного економічного лібералізму. На президентських виборах ПР у нинішньому вигляді стала свідком, аніж активним гравцем. Вона не виконала ключову роль передвиборчого сюжету. Можливо на дострокових парламентських виборах Партія Регіонів збереже свій нинішній вигляд і у такому напівживому стані і прийме участь. Але далі – ні. Бо кардинально змінилася політична реальність. Вона просто розсипалася разом із Януковичем, який зник 22 лютого. Разом із ним обвалилася і попередня політична модель, ключовим елементом якої була Партія регіонів.

Таким чином, процес формування пострадянської партійної системи та її елементів характеризується кардинальними змінами політичної системи країн на рубежі ХХ-ХХІ ст. Зміна політичного режиму зумовила пошук нового формату партійної системи, який би мінімізував нестабільність політичної системи. Незважаючи на вжиті дослідниками спроби пошуку оптимального формату партійної системи, поступово стає очевидним неможливість впровадження ідеальної партійної системи в реальну вітчизняну політичну практику. Вивчення процесу оформлення і векторів розвитку феномена «партії влади» в контексті особливостей режиму дозволяє сформулювати уявлення про систему в цілому¹.

Термін «партія влади» використовують виключно щодо партійних організацій у країнах пострадянського простору. Надалі «партії влади» ставали все менш ідеологізовані, більш адміністративними і менш самостійними політично. Іншими словами, за весь період існування феномена «партії влади» він все більше перетворювався на інструмент політичного управління партійною системою.

Поява і широке поширення в пострадянському лексиконі поняття «партія влади» стало

¹ Соловьев, Э. (2005). Российские партии власти в поисках внешнеполитической стратегии. *Вестник Московского университета*, 2, 42-44.

реакцією експертного співтовариства на слабкість в пореформеній «цивільних» партій, що виникли в результаті природних процесів артикулювання та інституційного оформлення політичних інтересів різних суспільних груп. Саме поняття «партія влади», міцно увійшло в політичний побут з 1993 р. До цих пір не отримало однозначного тлумачення в літературі. У широкому сенсі слова «партію влади» зазвичай ототожнюють з новою політичною елітою пострадянського простору. У цьому розумінні ключове значення мають комунікації всередині еліти, що дозволяють їй незалежно від будь-яких інституційних змін надавати визначальний вплив на розвиток політичного процесу, розробку, прийняття і реалізацію найважливіших рішень, здійснювати контроль за діяльністю партій. Досліджуючи феномен «партії влади» слід звернути увагу на те, що в деяких модернізуючих країнах другої половини ХХ століття в умовах слабкості або відсутності громадянського суспільства пануюча еліта сама виступала в ролі ініціатора і творця партій і рухів. При цьому сам термін «партія влади» знаходиться в очевидному протиріччі з запропонованою ще Максом Вебером принципової дихотомією «професійного політика» і «чиновника - фахівця»¹, фігури яких з'явилися з розширенням виборчих прав і формуванням парламентарної демократії. Всупереч схемі Вебера, в Радянському Союзі будь-який чиновник просто зобов'язаний був бути партійним; саме цю традицію, що пронизує всі державні інститути партійності, ми й спостерігаємо сьогодні в спробах створення так званих «партій влади».

Можна зробити висновок, що основи режиму і сучасна політична ситуація породили неефективно діючу форму взаємодії між виконавчою і законодавчою владою, і тому, для стабілізації зв'язку виконавча влада використовує синтетичне, штучно створене новоутворення, що прийняло форму і статус «партії влади».

References

1. Veber, M. (1990). *Politika kak prizvanie i professija*. Moskva.
2. Zul'cbakh, V. (2006). *Osnovy obrazovanija politicheskikh partij*. Moskva: Evropa.
3. Solov'ev, E.H. (2005). Rossijskie partii vlasti v poiskakh vneshnepoliticheskoi strategii. *Vestnik Moskovskogo universiteta*, 2, 42-44.
4. Shveda, JU. (2004). *Teorija politichnikh partij ta partijnikh sistem: navchal'nij posibnik*. L'viv.
5. Shveda, JU. (2005). *Politichni partii. Enciklopedichnij slovník*. L'viv: Astroljabija.

¹ Вебер, М. (1990). *Политика как призвание и профессия*. Москва, 644-675, 689-706.